

Лекція 1 «Публічні фінанси, публічна фінансова політика та внутрішні характеристики фінансового права»

План:

1. Поняття, ознаки та функції фінансів. Публічні та приватні фінанси.
2. Сучасна фінансова система держави
3. Поняття, предмет і метод фінансового права як галузі права.
4. Джерела фінансового права та фінансового законодавства України.
5. Зв'язок фінансового права з іншими галузями права.
6. Фінансово-правові норми: поняття, структура, види.
7. Суб'єкти фінансових правовідносин.
8. Міжнародне фінансове право.

Нормативно-правові акти

1. Конституція України від 28.06.1996 р.
2. Стратегія розвитку фінансового сектору України, яка схвалена Радою з фінансової стабільності 19.07.2023 р.
3. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022 – 2025 роки, яка схвалена розпорядженням КМУ від 29.12.2021 р. № 1805-р.
4. Бюджетний кодекс України від 08.07. 2010 р.
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р.
6. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000р.
7. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р.
8. Закон України «Про Рахункову палату України» від 02.07.2015 р.

Фінанси

- ▶ **Фінанси як економічна категорія** — це система грошових відносин з приводу формування і використання фондів, необхідних державі, органам місцевого самоврядування для виконання своїх функцій.
- ▶ **Юридичне поняття «фінанси»** - публічні фонди коштів (фінансові ресурси), що утворюються державою, органами місцевого самоврядування, органами, визнаними державою необхідними для суспільства, і використовуються для свого функціонування виключно на підставі законів.

Фінанси України

Фінанси України — це система економічних відносин, пов'язаних із планомірним утворенням і розподілом публічних централізованих і децентралізованих фондів коштів, необхідних для функціонування держави і органів місцевого самоврядування та інших утворень, визнаних державою необхідними.

Фінансова діяльність держави — це заснований на нормах права планомірний процес управління публічними централізованими і децентралізованими фондами коштів, необхідними для здійснення завдань і функцій, що поставлені Конституцією України перед державою, органами місцевого самоврядування та іншими публічними утвореннями, дозволеними державою.

Фінансова система України

Фінансова система України — це сукупність фінансових ланок (інститутів), об'єднаних за ознакою спільності форм і методів організації, розподілу і використання фондів коштів та за ознакою їх правового регулювання.

Фінансову систему України можна поділити на 2 підсистеми:

- 1) публічні державні і муніципальні фінанси.*
- 2) фінанси господарюючих суб'єктів:*

Об'єкти фінансів (як відносин)

фонди
коштів

гроші та
інші види
фін.
ресурсів

грошові
зобов'язання

інвестиції

кредити

Приватні фінанси

це економічні відносини, пов'язані з формуванням, розподілом і використанням фондів коштів для виконання функцій та завдань господарюючих суб'єктів, а також будь-якої фізичної особи, суспільства загалом і забезпечення умов розширеного відтворення.

Публічні фінанси

це економічні відносини, пов'язані з перерозподілом частини ВВП країни, з формуванням, розподілом і використанням публічних фондів коштів для виконання функцій та завдань держави, АРК, органів місцевого самоврядування, утворених ними організацій, з метою досягнення публічного фінансового інтересу та забезпечення загальноновизнаних суспільством потреб. Іноколи публічні фінанси називають фінансами публічного сектору (державного сектору економіки та комунального сектору економіки).

Змішані фінанси

це економічні відносини, пов'язані з формуванням, розподілом і використанням квазіпублічних фондів коштів, що утворюються громадськими об'єднаннями (іншими учасниками громадянського суспільства) для досягнення цілей і завдань, для яких вони утворені, з метою досягнення публічного фінансового інтересу, забезпечення потреб, які мають загальносуспільне значення.

Публічні державні і муніципальні фінанси.

- а) публічні **централізовані державні й муніципальні фонди** — державний і місцеві бюджети;
- б) **централізовані державні цільові позабюджетні фонди** (у сучасний період існують такі цільові позабюджетні фонди: Пенсійний, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування, з тимчасової втрати працездатності, Фонд соціального страхування України на випадок безробіття; Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб);
- в) **державний і муніципальний кредит**;
- г) **Державне обов'язкове особисте і майнове страхування**;
- д) **фонди державних кредитних установ**;
- е) **децентралізовані державні й муніципальні фонди**, створювані державними та муніципальними підприємствами, яким було передано державне і муніципальне майно.

Фінанси господарюючих суб'єктів

- а) фонди підприємств, що займаються комерційною діяльністю;
- б) фонди фінансових посередників (банків, страхових організацій, недержавних пенсійних фондів тощо);
- в) фонди некомерційних організацій (неприбуткових). Відносини при формуванні, розподілі та використанні цих фондів ретельно регулюються нормами фінансового права.

Складові фінансової системи, на яких ґрунтується сучасне фінансове право

- ланка публічних фінансів (державні та місцеві публічні фонди коштів);
- ланка приватних фінансів (особисті фінанси, корпоративні фінанси, фінанси суб'єктів господарювання);
- ланка змішаних фінансів (фінанси державних, комунальних комерційних підприємств; фінанси благодійних організацій, благодійних фондів, громадських об'єднань тощо).

A photograph showing several thick stacks of Euro banknotes, likely 100 Euro notes, arranged in a row. The focus is on the texture and color of the paper money.

Фінансове право

Фінансове право — це сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають у процесі формування та реалізації публічної фінансової політики, публічної фінансової діяльності, а також фінансової діяльності інших уповноважених суб'єктів, на яких державою покладені завдання із забезпечення публічних фінансових інтересів та загальносуспільних потреб, фінансової безпеки, інші суспільні відносини в сфері публічних фінансів.

Предмет галузі фінансового права

це суспільні відносини, що виникають, змінюються, припиняються у сфері публічної фінансової політики, а також фінансової діяльності суб'єктів, на яких державою покладені завдання з реалізації публічних фінансових інтересів. Коли говоримо про саме такі суспільні відносини, то слід чітко розуміти, що вони пов'язані із процесом формування, розподілу та використання коштів публічних фондів. Кошти цих фондів спрямовуються на вирішення різноманітних публічних завдань. Сучасне визначення предмета фінансового права через публічні фінанси та публічну фінансову політику дає змогу повною мірою охопити сучасні фінансові відносини.

Навчальна дисципліна – сукупність систематизованих знань для їх викладання у формі навчального матеріалу

Наука – сфера людських знань про певні явища природної та соціальної дійсності

Галузь права – сукупність правових норм, які регулюють однотипні суспільні відносини за допомогою механізмів правового регулювання. Її зовнішнім виразом є відповідна система законодавства

**Конституційне право –
основи організації держави**

основи організації
фінансової системи

Трудове право

– відносини найманої праці

оподаткування,
ЄСВ

**ФІНАНСОВЕ ПРАВО –
ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ**

Адміністративне право
– публічне адміністрування
фінансова діяльність
від адміністративної

злочини
у фінансовій сфері

**Кримінальне право –
злочинність та карність діяння**

грошово-кредитна
система держави

**Цивільне право – майнові,
особисті немайнові відносини**

Зв'язок фінансового права з іншими галузями права

Найбільш тісно фінансове право пов'язане з **конституційним** та **адміністративним**, які охоплюють діяльність держави в цілому.

Конституційне право закріплює основні конституційного ладу, принципи, цілі й функції держави та механізм здійснення державної влади, воно посідає провідне місце в системі галузей права. Конституція України і Регламент Верховної Ради встановлюють повноваження парламенту України в галузі державного бюджету, а статті Бюджетного кодексу України і фінансове законодавство детально регулюють відносини в галузі бюджетної діяльності, забезпечують мобілізацію коштів для реалізації приписів норм Конституції.

Зв'язок фінансового права з іншими галузями права

Виходячи з положень *адміністративного права*, фінансово-правові норми встановлюють організаційні форми управління фінансовою та кредитною системами і регулюють відносини, що виникають безпосередньо при мобілізації, розподілі та використанні фондів коштів. Ні законодавчі, ні виконавчі органи держави, ні судові не можуть здійснювати свої завдання і функції без матеріального забезпечення, що має грошовий характер. Для цього необхідна чітка правова регламентація відносин, що її забезпечує фінансове законодавство.

СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО ПРАВА

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

- Поняття, зміст та функції фінансів; зміст та мета фінансової діяльності; фінансова система; фінансово-правова компетенція;
- Поняття предмету, методу, принципів фінансового права; фінансові правовідносини;
- Поняття, структура та види фінансово-правових норм;
- Джерела фінансового права;
- Система фінансового права;
- Поняття, зміст, форми та методи фінансового контролю (фінансово-контрольне право – за проф. К.С. Бельським)

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

- Бюджетне право (бюджетний устрій та бюджетний процес);
- Фінанси державних та комунальних підприємств;
- Правове регулювання публічних доходів;
- Податкове право;
- Правове регулювання публічних видатків. Кошторисно-бюджетне фінансування;
- Державний борг;
- Обов'язкове державне страхування;
- Грошовий обіг та розрахунки, банківський кредит;
- Валютне регулювання та контроль

Система фінансового права

Система фінансового права як галузі права – це об'єктивно обумовлена фінансовою системою внутрішня його будова, об'єднання і розташування фінансово-правових норм у певній послідовності.

Фінансове право складається з двох частин: Загальної і Особливої.

Загальна частина - фінансово-правові норми, які закріплюють

- ▶ основи фінансової діяльності держави, її принципи, методи, правові форми;
- ▶ фінансову систему, коло і компетенцію органів держави і органів місцевого самоврядування в галузі фінансів і розмежування їх повноважень,
- ▶ види, форми і методи фінансового контролю.

Система фінансового права

Особлива частина фінансового права поділяється на розділи або підрозділи, які складаються з фінансово-правових інститутів і субінститутів, у яких згруповані норми, що регулюють відносини в галузі:

- ▶ державного і місцевих бюджетів;
- ▶ державних і муніципальних позабюджетних цільових фондів;
- ▶ державних і муніципальних доходів;
- ▶ державного і муніципального кредиту;
- ▶ державного і муніципального боргу;
- ▶ обов'язкового страхування;
- ▶ державних і муніципальних видатків;
- ▶ валютного контролю;
- ▶ грошової емісії та грошового обігу.

Система фінансового законодавства

Система фінансового законодавства — ієрархічна сукупність законів і нормативно-правових актів із фінансових питань.

Джерела фінансового права — це зовнішня форма виразу фінансово-правових норм, які видає держава, її органи та органи місцевого самоврядування або органи, що визнані державою і представляють фінансові інтереси суспільства чи окремих категорій громадян (наприклад. Пенсійний фонд, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб тощо).

Джерела фінансового права — це закони та нормативно-правові акти Верховної Ради України, державних виконавчих органів та органів місцевого самоврядування, які вміщують норми фінансового права.

Методи фінансового права

Існують загальні засоби (методи), які державі та органам місцевого самоврядування необхідно застосовувати, щоб формувати публічні централізовані фонди коштів — бюджети, з яких згідно з запланованими у актах про бюджет, покривати видатки, що супроводжують їх функціонування.

Ці загальні засоби зводяться до застосування:

імперативного методу, коли держава і органи місцевого самоврядування виражають вольові бажання, обов'язкові для всіх юридичних і фізичних осіб у процесі фінансової діяльності;

рекомендаційного методу, заснованого на імперативному, коли держава або орган місцевого самоврядування не наказують, а радять виконувати ті чи інші дії. Наприклад, Конституція України, Закон України «Про самоврядування в Україні» мають припис щодо можливості введення нових чи встановлення порядку справляння місцевих податків і зборів, якщо законодавством не встановлено інше.

Спеціальні методи

До спеціальних методів фінансової діяльності держави і органів місцевого самоврядування належать:

- а) формування публічних централізованих і децентралізованих фондів коштів;
- б) розподіл фінансових ресурсів, які створюють публічні фонди коштів;
- в) використання цих ресурсів при фінансуванні видатків, що супроводжують кожну дію органів держави та органів місцевого самоврядування.

Спеціальні методи мобілізації коштів:

- ▶ обов'язкові платежі для юридичних і фізичних осіб у вигляді податків, зборів, мита у державні централізовані фонди коштів;
- ▶ добровільні платежі, випускаючи і реалізуючи державні і муніципальні цінні папери юридичним і фізичним особам, приймаючи доброчинні внески на користь держави від Іноземних і українських юридичних і фізичних осіб;
- ▶ вилучення в бюджет вільного залишку прибутку казенних підприємств, Національного банку України тощо;
- ▶ встановлення і стягнення штрафів і пені за порушення фінансового законодавства.

Спеціальні методи розподілу коштів

- ▶ **безповоротне фінансування** заходів, включених до бюджету поточного бюджетного періоду, тобто виділяють бюджетні кошти на засадах безповоротності й безвідплатності;
- ▶ **зворотне фінансування**, тобто виділяють кошти з бюджетів на засадах зворотності в тих випадках, коли такий припис вміщено в акт про бюджет, і якщо кошти виділяються недержавним і не муніципальним організаціям, то за них сплачуються відсотки, тобто зворотне Фінансування може виділятися як безоплатно, так і відплатно.

Фінансово-правова норма

Фінансово-правові норми — це загальнообов'язкові приписи компетентних державних органів з приводу мобілізації, розподілу і використання коштів централізованих та децентралізованих фондів, які виражені в категоричній формі й забезпечені примусовою силою держави.

- ▶ Фінансово-правові, норми вмішують приписи *імперативного характеру*, тобто обов'язковість виконання і застосування примусової сили, що вміщені в нормі, це властивість правових норм на відміну від інших, недержавних приписів.
- ▶ *Категоричність* фінансово-правових норм властива усім їх видам. Як правові норми будь-якої галузі фінансово-правові визначаються характером поведінки суб'єктів фінансово-правових відносин, що регулюються цією нормою (активна чи пасивна). Вони поділяються на зобов'язуючі, забороняючі й уповноважуючі.

Види фінансово-правових норм

Зобов'язуючі - приписують здійснити певні дії, скеровані на мобілізацію або витрачання коштів державою.

Вони регулюють відносини в галузі фінансового планування (бюджетного, кредитного, касового і т. д.), встановлюють обов'язковий порядок дотримання ставок заробітної плати тощо.

Забороняючі фінансово-правові норми приписують не чинити дій, які порушують або підривають фінансову дисципліну.

Уповноважуючі фінансово-правові норми - надають учасникам фінансових правовідносин повноваження на проведення певних позитивних дій. Суб'єкти фінансових правовідносин у межах своєї компетенції можуть конкретизувати вимоги держави.

Структура фінансово-правової норми

Гіпотеза визначає умови, за яких можуть виникати у громадян і організацій передбачені нормою юридичні права й обов'язки у галузі фінансової діяльності. Ці умови завжди виражені конкретно.

Основою норми є **диспозиція** вказує, якою має бути поведінка сторін фінансових відносин за наявності передбачених гіпотезою фактичних обставин: містить вимоги норми, встановлює права й обов'язки суб'єктів фінансових відносин і завжди виражена в безумовно визначеній формі.

Санкція фінансово-правової норми містить вказівки на невігідні для її порушника наслідки. За порушення фінансового законодавства застосовуються дисциплінарні, адміністративні й кримінальні заходи. Але до порушників фінансової дисципліни вживають і специфічні заходи – фінансові. Найпоширенішою санкцією є стягнення пені за порушення строку внесення платежів до бюджету.

Фінансові правовідносини

Фінансові правовідносини — це врегульовані нормами фінансового права суспільні відносини, учасники яких виступають як носії юридичних прав і обов'язків, реалізують приписи цих норм по формуванню, розподілу і використанню державних фондів коштів та централізованих і децентралізованих фондів муніципальних органів.

Функції фінансових правовідносин

- 1) вказують на коло осіб, на яких у конкретний час розповсюджується дія фінансово-правової норми;
- 2) закріплюють конкретну поведінку юридичних осіб і громадян в галузі мобілізації, розподілу і використанні фондів коштів, якої вони повинні дотримуватися;
- 3) є умовою для можливості приведення в дію юридичних засобів забезпечення суб'єктивних прав і правових обов'язків учасників фінансових правовідносин.

Фінансові правовідносини

Суб'єкти фінансових правовідносин - юридичні особи і громадяни, які на підставі правових норм можуть бути учасниками фінансових правовідносин.

Об'єкт фінансових правовідносин — це фонди коштів, які формуються, розподіляються і використовуються внаслідок реалізації суб'єктивних прав фінансово-кредитних органів і юридичних обов'язків другої сторони фінансових правовідносин.

Об'єкт фінансових правовідносин пов'язаний з інтересом держави, яку представляє уповноважений орган.

Фінансові правовідносини: особливості

По-перше, виникають тільки в сфері фінансової діяльності держави і пов'язані з мобілізацією, розподілом і використанням централізованих і децентралізованих фондів коштів.

По-друге, однією стороною фінансових правовідносин виступає держава в особі органів законодавчої або виконавчої влади, або муніципальних органів, фінансово-кредитних органів, які наділяються владними повноваженнями по відношенню до другого учасника відносин. У фінансових правовідносинах не буває рівності сторін.

По-третьє, їх виникнення, зміна і припинення не відбуваються за волевиявленням сторін, а пов'язані з фінансово-правовим актом (тобто вони виникають, змінюються і припиняються на підставі закону).

ПРИНЦИПИ ФІНАНСОВОГО ПРАВА

- пріоритетність публічних фінансових інтересів у фінансовій діяльності України;
- соціальна скерованість фінансово-правового регулювання, що впливає з конституційної норми про цінність людини для держави (ст. 3 Конституції України);
- єдність фінансової політики і грошової системи;
- законність;
- плановість (вся фінансова діяльність побудована на фінансових планах, головним і координуючим з яких є бюджет) та ін.

Міжнародне фінансове право

це сукупність міжнародно-правових норм, які регулюють відносини, що виникають, змінюються та припиняються в міжнародній фінансовій системі. Ним охоплюються, зокрема, форми міжнародних розрахунків, правові режими міжнародних фінансових і валютних ринків, умови конвертованості валют, міжнародні кредитно-боргові зобов'язання держави, міжнародна фінансова допомога, угоди про уникнення подвійного оподаткування, протидію відмиванню коштів, здобутих злочинним шляхом, та фінансування тероризму (хоча ці питання також певною мірою регулюються нормами міжнародного кримінального права).

Інститути системи сучасного міжнародного фінансового права:

- міжнародне податкове право (стосується правового регулювання, спрямованого на уникнення подвійного оподаткування. Його норми також спрямовані на створення перешкод для ухилення від оподаткування);
- міжнародне банківське право (сюди також належать валютні, кредитні та розрахункові відносини, фінансовий моніторинг);
- міжнародне бюджетне право (стосується формування та використання бюджетів міжнародних організацій, надання фінансової допомоги одній державі за рахунок бюджетних коштів іншої держави чи держав, міжнародних фінансових організацій);
- міжнародне валютне право.

Джерела міжнародного фінансового права:

- ❖ міжнародні договори та угоди (наприклад, Бреттон-Вудська угода 1944 р., Ямайська угода 1976 р. Також на договірних засадах (регіональних міжнародних договорах, угодах) створені Міжамериканський банк розвитку, Азіатський банк розвитку, Африканський банк розвитку, Ісламський банк розвитку, Європейський банк реконструкції й розвитку; угоди про уникнення (усунення) подвійного оподаткування; угоди про співробітництво та взаємодопомогу у митних і податкових справах);
- ❖ конвенції (Женевська конвенція 1930 р. про переказні та прості векселі, конвенції про уникнення подвійного оподаткування);

Джерела міжнародного фінансового права:

- ❖ міжнародні звичаї (Уніфіковані правила і звичаї Міжнародної торговельної палати для документарних акредитивів у редакції 1993 р. Також є неписані правила –звичай);
- ❖ акти міжнародних організацій, зокрема, рішення, постанови, директиви, рекомендації (директиви ЄС, що стосуються, зокрема, таких фінансових питань: публічні закупівлі, регулювання ринків фінансових послуг, страхування, банківської діяльності, кредитних установ);
- ❖ судові рішення міжнародних судів та арбітражів.

